

המונח „יתיב“ ומשמעותו

מאת

משה גבירצמן

המונח „יתיב ר' פלוני קמיה ר' פלוני ויתיב וקאמר“ מצוי הרבה בכבלי וקצת בירושלמי.² מה משמעותו של מונח זה? האם הוא מונח סתמי, או שהוא בא לציין איזה דבר מיוחד? שלא כשאר ערכי התלמוד לא זכה מונח זה לתשומת לבם של חוקרי התלמוד, אעפ"י שהראשונים, החל מגדולי בעלי התוספות ועד גדולי האחרונים עסקו בפירושו של מונח זה ובמשמעותו.

בתחילה נדון בשאלת משמעותו של המונח הזה כשלעצמו. „יתיב“ מציין ישיבה של חכמים. ישיבה זו מה פירושה? האם מדובר כאן בתלמיד היושב לפני רבו, אי ישיבה בין חכמים שהיו חברים?

בשאלה זו עסקו הראשונים. התוספות³ נקטו בפשיטות, ש„יתיב“ מציין ישיבת תלמיד לפני רבו. וכן דעתו של רבינו תם.

רבי יוסף קולון בשו"ת שלו⁴ מביא כמה ראיות לכך, שכל מקום שנאמר שפלוני היה יושב לפני פלוני הכוונה לתלמיד שהיה יושב לפני רבו, בניגוד לדעת החכם שאליו היתה פנויה השאלה. מהרי"ק מביא ראיה מפסחים (ג ב): הנהו תרי תלמידי דהו יתבי קמיה דהלל וחד מינייהו רבן יוחנן בן זכאי. ואמרי לה קמיה דרבי וחד מינייהו ר' יוחנן. והנה מצינו שר' יוחנן בן זכאי היה תלמידו של הלל הזקן⁵ ור' יוחנן היה יושב לפני רבי וקבל תורה מפיו.⁶

ר' מלאכי הכהן, בעל „יד מלאכי“, אסף וקבץ כמה וכמה מקורות בנידון זה, והוא מביא „ראיה ברורה“, שמדובר בתלמיד היושב לפני רבו, שכן מצינו בגמרא שר' אלעזר תלמידו של ר' יוחנן היה יושב לפני ר' יוחנן. וכך נאמר: אמר ליה רב המנונא: ר' אלעזר תלמידיה דר' יוחנן ויתיב לקמיה דר' יוחנן.⁷

לעומת זה יש ראיות אחרות, שמדובר ב„יתיב“ אפילו שלא תלמיד בפני רבו: יתיב רב מנשיא בי גדא קמיה דאביי... אמר ליה אביי: עני מרי (פי' רש"י: ענני אדוני)⁸. והנה ראיה זו אינה חזקה כל כך, שכן מצינו⁹ שגם רב לתלמיד היה משתמש בתואר מר. ויש עוד מקורות המראים ש„יתיב“ אינו דוקא בתלמיד לפני רבו, אלא שהיה קטן מזה שישב לפניו.

בעל סדר הדורות בהקדמה, ערך יתיב, מביא חבל מקורות כדי להוכיח, שהמונח

1. ברכות מט א, ולהלן הרבה מקורות.

2. עיין בדברינו להלן.

3. ביב לד א, ד"ה הוה יתיב, ובמקביל בתוס' שבועות מז א, ד"ה הוה יתיב.

4. שורש קסט. 5. טוכה כח א.

6. חולין נד א. ועיין ברכות לט א: הנהו תרי תלמידי דהו יתבי קמיה דבר קפרא.

7. תמורה כה ב. 8. מנחות יז א; ועי' שם פא א. 9. יומא ג ב.

„יתִיב“ נאמר גם בתלמיד היושב לפני רבו וגם בחברים¹⁰.

מי הוא האומר

בשאלה דומה עסקו הראשונים במונח „יתִיב“, והיא: היכן שנאמר „יתִיב פלוני קמיה ר' פלוני ויתִיב וקאמר“, מיהו האומר? מצינו שנחלקו רש"י ותוס' במקרה מסויים כזה¹¹. על מדוכה זו ישב גם הרשב"א¹² וקבע, שבכל מקום שנאמר כן הכוונה שהיושב אמר אותו מאמר.

רק כשיש חידוש

אחד הכללים שקבעו הראשונים הוא, שאין התלמוד אומר „יתִיב ר' פלוני גביה“ אלא לציין „שהוא הורה להם דבר חידוש“ (לשונו של רבינו תם בתוס' ע"ז סג ב, שנדון בהם להלן). לעומת זה כותב בעל הליכות עולם, שמה שנאמר שר' פלוני היה יתיב גביה, בא לציין שפלוני היה חולק על הדברים שנשמעו. ויש מן הראשונים שיש בדבריהם משום השלמה בין שתי הדעות. היינו, במקום שנאמר יתיב ר' פלוני גביה, בא לציין שאותו חכם אמר או עשה איזה דבר, אבל בכדי לא מחזר¹³. מכאן, שהכוונה שיש איזה חידוש, וגם מחלוקת בכלל זה. מכל האמור אנו רואים, שאין המונח „יתִיב“ מקרי, אלא ציין בעל משמעות מיוחדת, שרבותינו השתדלו לקבוע משמעותו הנכונה. מטרת מאמרנו זה להרחיב משמעותו של המונח „יתִיב“ ולהחזיר לו עטרתו, כמונח שעורכי התלמוד השתמשו בו לציין אופיה המיוחד של כל סוגיא ולהראות הקירבה בין הסוגיות בתלמודים המצוינות במונח זה. על סמך ראיות באנו לכלל מסקנא שלפני עורכי התלמודים היו קובצים מיוחדים שהיו מציינים במונח „יתִיב“, שהיו משתמשים בהם לעריכת התלמודים. ואנו מביאים כאן את הסוגיות האלו כפי שהן מופיעות בצורות שונות בבבלי ובירושלמי.

היסוד של רבינו תם

את היסוד להנחה זו אנו רואים בדברי רבינו תם שכדברים מועטים גילה יסוד חשוב בדרך עריכת התלמוד בכלל, ולגבי המונח „יתִיב“ בפרט. בעבודה זרה סג ב: יתיב רב נחמן ועולא ואבימי בר פפי ויתִיב רבי חייא בר אמי גבייהו ויתִיב וקא מיבעיא להו: שכרו לשבור ביין נסך (גוי ששכר ישראל לשבור לו חבית של יין נסך ולשפוך היין) מהו? מי אמרינן, כיון דרוצה בקיומו (שהישראל מעוניין בקיום החבית, כדי שיוכל להרוויח בשבירה) אסור, או דילמא כל למעוטי תיפלה שפיר דמי? ועל כך אמר רב נחמן: ישבור ותבא עליו ברכה. ואח"כ דנה הסוגיה בדברי רב נחמן. ושם יש עוד כמה בעיות שנשאלו בחבורה זו ורב נחמן השיב.

10. כתלמיד לפני רבו — גם כתוס' תולין יג א, ד"ה בעא מיניה: שלא כתלמיד — שבת י א.

11. זבחים קטו ב, רש"י ותוס' ד"ה ויתִיב.

12. בחידושו לנדה כ ב (כ"ד מלאכי" בטעות: דף טו). 13. חידושי הרשב"א שם.

והתעוררו התוספות (שם, ד"ה ויתיב), שלשיטתו של רבינו תם, שכל מקום שנאמר "ויתיב פלוני גבייהו" בא לציין "שהוא הורה להם דבר חדוש", וכאן לא אמר רב חייא בר אמי שום חידוש, אם כן למה הוזכר "יתיב" זה? ואומר רבינו תם, ש"יתיב" זה הועבר ממקום אחר בתלמוד, מכתובות נג א, שגם שם נזכרת הישיבה של החכמים האלו, שכן נאמר שם: יתיב רב נחמן ועולא ואבימי בר רב פפי ויתיב רב חייא בר אמי גבייהו. אתא ההוא גברא דשכיבא ארוסתו, אמרו ליה: זיל קבר או הב לה כתובתה. אמר להו רב חייא: תנינא... ואומר רבינו תם, שבאותה ישיבה נידון גם עניין זה של יין נסך, "והתלמוד קבע הדברים לפי סדר המסכתות". כלומר, קבע השאלה הנידונה לעניין כתובה — בכתובות; ושאלת יין נסך — בעבודה זרה. וכן שתי השאלות האחרות הנידונות בסוגיא בעבודה זרה שם (סג ב — סד ב), היינו דמי ע"ז ביד נכרי מהו? ("נכרי שמוכר ע"ז, דמיהן מה הן בהנאה". רש"י); גר תושב ("איני עובד ע"ז ובר מיניה של נכרי הוא בכל שאר עבירות". רש"י) מהו שיבטל עבודה זרה? מדברי רבינו תם אלה אנו למדים, שהיו בידי עורכי התלמוד קובצים שבהם נכללו תוכן הדיונים, שנתקיימו בישיבות חכמים, כאלו המסומנים במונח "יתיב", והדיונים שנסבו על עניינים שונים פוזרו ונקבעו כל אחד במקומו המתאים. ועי' "תחלת חכמה" (בספר הכריתות כלל כח).

רעיון מעין זה הביע גם הרשב"ם בפסחים קיח ב, שנאמר שם: כשחלה רבי ישמעאל בר' יוסי שלח לו רבי: אמור לנו שנים ושלושה דברים שאמרת לנו משום אביך. שלח לו: כך אמר אבא... וברשב"ם שם: "בהרבה מקומות בש"ס מצינו ששלח לו רבי לרבי ישמעאל ברבי יוסי בחליו כן... אי נמי, כולן השיבם בפעם אחת ובש"ס סידרן במסכתות כל אחת על מקומה".

גם כאן יש לנו דוגמא של עריכת הש"ס, שהיו קובצים מרוכזים, ומשם הוצאו ונקבעו הדברים לפי סדר העניינים בש"ס.

והנה, לפני שתי ההלכות האחרות הנידונות (בעבודה זרה סד א"ב) בישיבה זו, נאמר: הדור יתבי וקמבעיא להו. ודוגמא מעין זו מצינו בקדושין יג א: כי נח נפשיה דרב אסי עיילו רבנן לנקוטינהו לשמעתתיה (נתקבצו לבית המדרש, ואמרו: כל ששמע שמועה חדשה מפיו, יאמרנה באזני חבריו כדי לצרפם, שלא ישתכחו". רש"י) ושם נמסרו כמה מאמרים של רב אסי בעניינים שונים, שנקבעו כולם במקום אחד. ומצינו עוד דוגמא מעניינת, שנאמרו שני דברים במושב "יתיב", אחד בהלכה ואחד באגדה, ודבר ההלכה נזכר במקום אחד ומקורו אותו מושב.

ב"ק ס ב: יתיב רב אמי ורב אסי קמיה דר' יצחק נפחא. מר אמר ליה: לימא מר שמעתתא; ומר א"ל: לימא מר אגדתא. פתח למימר אגדתא ולא שביק מר; פתח למימר שמעתתא ולא שביק מר... אי הכי אימא לכו מילתא דשויה לתרויכו; כי תצא אש ומצאה קוצים, תצא מעצמה, שלם ישלם המבעיר את הבערה, אמר הקב"ה... שמעתתא: פתח הכתוב בנזקי ממונו וסיים בנזקי גופו, לומר לך אשו משום חציו. והנה מצינו לעיל שם, כב ב: אמר רבא, קרא ומתניתא מסייע ליה לר' יוחנן: קרא, דכתיב, כי תצא אש, תצא מעצמה; ישלם המבעיר את הבערה, שמע מינה אשו משום חציו. זהו חלק השמעתתא של אותו "יתיב".

חיזוק להנחה זו של רבינו תם, שלפעמים הברייתות השונות של "יתיב" מקורם אחד, ונתפזרו ע"י עורכי הש"ס — אנו מוצאים בלשון הוזה של ברייתות אלו. לדוגמא:

יבמות מ א במשנה: ר' יהודה אומר, בין כך ובין כך, אם יש שם אב נכסים של אב. ובגמרא שם: אמר עולא, הלכה כר' יהודה, וכן אמר רב יצחק נפחא, הלכה כרבי יהודה... יתיב ר' חנינא קרא קמיה דרב ינאי ויתיב וקאמר: הלכה כרבי יהודה. אמר ליה: פוק קרי קרייך לברא, אין הלכה כרבי יהודה.

ובלשון זו בברכות ל ב: יתיב ר' חנינא קרא קמיה דר' ינאי ויתיב וקאמר: הלכה כר' יהודה שאמר משום ר"א בן עזריה. אמר לו: פוק קרא קראיך לברא, דאין הלכה כר' יהודה שאמר משום ראב"ע.

ובכתובות נו א: יתיב רב חנינא קמיה דרבי ינאי וקאמר: הלכה כר' אלעזר בן עזריה. אמר ליה פוק קרי קראיך לברא, אין הלכה כר"א בן עזריה (וגירסת הב"ח שם: יתיב ר' חנינא קרא...).

הזהות בין הלשון והתוכן של שלושת "יתיב" אלו מחזקים את הדעה, שנאמרו במושב אחד, או נובעים מקובץ אחד.

מצינו עוד מקרה של "יתיב" בכמה מקומות ובהרכב זהה, כגון שבת קכד א: יתיב רב ספרא ורב אחא בר הונא ורב הונא בר חנינא ויתבי וקאמרי... בב"ב קסז ב: יתיב רב ספרא ורב אחא בר הונא בר חנינא ויתבי גבייהו ויתבי וקמיבעיא להו... דוגמא אחרת של זהות ב, יתיב, המראה על מקור אחד לשתי סוגיות:

בגיטין סב א: רב הונא ורב חסדא הוי יתבי, חליף ואזיל גניבא. א"ל חד לחבריה: ניקום מקמיה, דבר אוריין הוא. אמר לו: ומקמי פלגאה ניקום? אדהכי אתא איהו לגבייהו, אמר להו: שלמא עלייכו מלכי, שלמא עלייכו מלכי. אמרו ליה: מנא לך דרבנן איקרו מלכים...

ושם לא ב: רב הונא ורב חסדא הוי יתבי, חליף ואזיל גניבא עלייהו. אמר חד לחבריה: ניקום מקמיה, דבר אוריין הוא. אמר ליה אידך: מקמי פלגאה ניקום? אדהכי אתא איהו לגבייהו, אמר להו: במאי עסקיתו? אמרו ליה: ברוחות... ייתכן, ששני המקרים הם מקרה אחד, ועורך הש"ס חילקם לשני מקומות, כדברי רבינו חם.

פעמים, שהעורך מביא ברייתא של "יתיב" רק אגב ביטוי שנאמר קודם לכן. לדוגמא, סנהדרין ק א: לוי בר שמואל ורב הונא בר חיאי הו קא מתקני מטפחות ספרי דבי רב יהודה. כי מטו מגילת אסתר אמרי: הא מגילת אסתר לא בעי מטפחת. אמר להו: כי האי גוונא נמי מיחזי כי אפקירותא. ולהלן: יתיב רבי ירמיה קמיה דרבי זירא ויתיב וקאמר: עתיד הקב"ה להוציא נחל מבית קדשי הקדשים ועליו כל מיני מגדים, שנאמר: ועל הנחל יעלה... אמר ליה ההוא סבא: יישר. ובן אמר ר' יוחנן: יישר. אמר ליה ר' ירמיה לר' זירא: כי האי גוונא מיחזי אפקרותא?...

שבת סג ב, על המשנה "בירית טהורה", אמר רב יהודה: בירית זו אצעדה... יתיב רבין ורב הונא קמיה דרב ירמיה ויתיב רב ירמיה וקא מנמנמ. ויתיב רבין וקאמר: בירית באחת כבלים בשתים. אמר ליה רב הונא: אלו ואלו בשתים ומטילין שלשלת ביניהן ונעשו כבלים... איתער בהו רב ירמיה, אמר להו: יישר. וכן אמר ר' יוחנן.

שניהם, רבין ורב הונא, היו חכמי בבל שעלו לא"י ומתלמידי רב ירמיה. בירושלמי שבת פ"ו ה"ד, נאמר הדבר בקיצור, בשמו של ר' יוחנן: רבי חיאי בשם ר' יוחנן: בירית, כל שהיא יחידית; כבלים, כל שהשלשלת בינתים. וכן נמסרו שם בקיצור דברי ר' יהודה: בירית זו אצעדה.

מצינו עוד שני מקומות דומים, שישבו ה"נחותי" סביב רבי ירמיה והיה יושב ומנמנם:

א. גיטין יא ב: יטיב רב הונא ורב יצחק בר יוסף קמיה דרבי ירמיה ויטיב רבי ירמיה וקא מנמנם, ויטיב רב הונא וקאמר: שמע מינה מדרבנן, התופס לבעל חוב קנה. אמר לו רב יצחק בר יוסף: ואפילו במקום שחב לאחרים? אמר ליה: אין. אדהכי איתער בהו רב ירמיה, אמר להו: דרדקי, הכי אמר רב יוחנן: התופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא קנה.

ב. גדרים כט ב: יטיב רב אבין ור' יצחק ברבי (בכ"מ: בר' יוסף. אולי הוא ר' יצחק סומקא מה"נחותי") קמיה דרב ירמיה וקא מנמנם ר' ירמיה. יתבי וקאמרי... איתער בהו רב ירמיה, אמר להו: מאי קא מדמיתון פדאן הוא לפדאום אחרים? הכי אמר רב יוחנן: פדאן הוא תוזרות וקדושות...

אנו רואים זיהוי במושג "יטיב" בהרבה פרטים. מכל מקום מסתבר, ששייכות אלו היו קבועות והדיונים שנערכו בהם היו מועתקים בקובץ שעירכי התלמוד השתמשו בהם.

סוגיא "הפוכה" של יטיב

א. בבא קמא קטז ב — קיז א: ההוא גברא דאחוי אכריא דחטי דבי ריש גלותא. אתו לקמיה דרב נחמן חייביה ר' נחמן לשלומי. יטיב ר' יוסף אחוריה דרב הונא בר חייא ויטיב רב הונא בר חייא קמיה דרב נחמן, אל רב הונא בר חייא לר' נחמן: דינא או קנסא?... ומנא תימרא דמקנסא לא גמרינן? דתניא, בראשונה היו אימרים: המטמא והמנסך, חזרו לומר אף המדמע... איני, והא תני אבוה דרבי אבין: בראשונה היו אומרים המטמא והמדמע, חזרו לומר אף המנסך?

זוהנה בגיטין נג א, נמסרה ברייתא זו בשם אבוה דרבי אבין בצורה הפוכה. וכבר עמדו שם על כך בתוס' ד"ה בראשונה, ש"זו אחת מסוגיות הפוכות" שבתלמוד. שם סוגית "איתמר" וכאן סוגית "יטיב". ועוד, כאן השאלה אי ילפינן קנסא מקנסא, נשארה פתוחה; ובגיטין היא תלויה במחלוקת רב ושמואל.

ב. בשבת קכד א: יטיב רב ספרא ורב אחא בר הונא ורב הונא בר חנינא ויתבי וקאמרי: לרבה אליבא דר' נחמיה, הני קערות היכי מטלטלינן? אמר להו רב ספרא: מידי דהוי אגרף של רעי. אמר ליה אביי לרבה... והא דתנן: אין סומכין את הקדירה בבקעת... והא בקעת דביו"ט דבר שמלאכתו להיתר הוא, אלמא דבר שמלאכתו להיתר בין לצורך גופו בין לצורך מקומו אסור? התם מאי טעמא, כיון דבשבת דבר שמלאכתו לאיסור הוא, גזירה יום טוב אטו שבת.

וכבר העירו הראשונים (עי' ר"ן להרי"ף ביצה לב א) שיש כאן סתירה לסוגיא אחרת (בביצה שם), שם מבואר שאיסור בקעת מפני שלא ניתנו עצים אלא להסקה, לכן אין תורת כלי עליהם.

"יטיב" החולק על סוגיא סמוכה

א. מצינו סוגיא של "יטיב", בה מפרש ר' אידי בר אבין טעמו של ריש לקיש: עיסה שנילושה ביין ושמן ודבש אין חייבים על חימוצה כרת, משום שמי פירות אין מחמיצין (פסחים לה א).

בסוגיא שלאחריה (לו א) נאמר: ר"ע אומר... א"כ מה ת"ל, לחם עוני? פרט לעיסה שנלושה ביין ושמן ודבש (שאין יוצאים בה ידי חובה בפסח). וסבר ר"ע... והתניא אין לשין... ביין ושמן ודבש ואם לש... תשרף מיד. והנה כאן סתירה לסוגיא הקודמת, שבה נתבאר שמי פירות אין מחמיצין. ורש"י כאן (ד"ה אין לשין) טורח ליישב ברייתא זו, שלא יקשה ממנה על ר"ל (לפי דעת רב אידי בר אבין).

ויש לציין, כי סוגיא זו של "יתיב", שבה מברר רב אידי בר אבין דעת ריש לקיש שמי פירות אין מחמיצין, אבל אסור מדרבנן, סותרת הסוגיא במנחות נג ב, שם מבואר שמי פירות אין מחמיצין כלל. וכבר עמדו על כך בתוס' שם ד"ה אין, ותירצו כדרכם. ב. בפסחים לו א"ב יש מחלוקת בין ר"י ור"ל במעשי אילפס אי חייבים בחלה. לר"ל פטורים ולר' יוחנן חייבים. ובהמשך הסוגיא מסיק שם: דכ"ע מעשה אילפס פטורים והמחלוקת היא כשחזר ואפאו בתנור, ואח"כ נאמר שם: יתיב רבה ורב יוסף אחורי דר' זירא... בעי מיניה מעולא: הדביק מבפנים והרתיח מבחוץ מהו? והשיב: אלו הן מעשי אילפס שנחלקו ריש לקיש ור' יוחנן. והרי כאן סתירה למה שנאמר לעיל, שלא נחלקו במעשי אילפס.

וכן משמע בירושלמי (חלה פ"א ה"ג), שבהיה האור מהלך מן הצד נחלקו ר' יוחנן וריש לקיש כמו במעשי אילפס. והרי זו סתירה למסקנת סוגית הבבלי.

"יתיב" כפגישה בין חכמי א"י וחכמי בבל

על יסוד זה שהניחו האחרונים נשתדל להרחיב את משמעותו של המונח "יתיב" ולכלול בו משמעויות נוספות. וכן על היחס בין הבבלי והירושלמי לגבי מונח זה, שכן דברים שנאמרו באותן ישיבות ונקבעו בבבלי, נמצאו גם בירושלמי בשינויים קלים (רובם מחכמי א"י ומחכמי בבל בדורות האחרונים).

כמה סוגים יש באותן הישיבות הנאמרות במונח "יתיב": פגישות בין חכמי א"י ובין חכמי בבל, שהחליפו ביניהם דברים וגם מסקנות; ופעמים מחכמי ה"נחותא". יש ורוב היושבים הם חכמי א"י והאחד מחכמי בבל, שהיו דנים באינו הלכה ולבסוף אמר להם החכם הבבלי: יישר (עירובין לב ב); ויש שרוב היושבים הם חכמי בבל (רבין ורב הונא) והאחד מחכמי א"י (ר' ירמיה) והוא המאשר דברי חכמי בבל במלים: יישר! וכן אמר ר' יוחנן (שבת סג ב).

אמנם, כמה וכמה דיונים שהתקיימו בין חכמי א"י וחכמי בבל הובאו בתלמוד גם בלא מונח "יתיב" אלא במונחים אחרים, כגון "איכלע" או "כי סליק" או "כי נחית", אבל ה"יתיב" מציין בדרך כלל מושב של חכמי א"י בהשתתפות חכם בבלי, שבו דנו על עניין הנוגע לעריכת התלמוד.

והנה סוגיא של "יתיב", שרב שרירא גאון השתמש בה כראיה לאופן עריכת השי"ס, מה שמקנה משמעות מיוחדת לסוגיות הנושאות השם "יתיב". בעירובין לב ב, על המשנה: נתנו (לעירוב) באילן למעלה מעשרה — יתיב רבי חיאי בר אבא ור' אסי ורבא בר נתן ויתיב ר' נחמן גביהו ויתיב וקאמרי: האי אילן דקאי היכא, אילימא דקאי ברשות היחיד — מה לי למעלה מה לי למטה? ... לעולם דקאי ברשות הרבים ונתכון לשבות למטה, ורבי היא, דאמר: כל דבר שהוא משום שבות לא גזרו עליו בין השמשות. אמר להו רב נחמן: יישר. וכן אמר שמואל. אמרו ליה: פתירתו בה כולי האי? אינהו

נמי הכי קא פתרי בה? אלא הכי אמרו ליה: קבעיתו ליה בגמרא? אמר להו: אין. איתמר נמי: אמר רב נחמן אמר שמואל, הכא באילן העומד ברשות הרבים עסקינן... כאן אנו מוצאים חכמי א"י יושבים עם רב נחמן הבבלי ודנים בביאור המשנה ובעריכת הגמרא.

בירושלמי

ה"דילמא" בצירוף "יתיב" בירושלמי, היא הקבלה ל"יתיב" של הבבלי. והנה דוגמא: גדרים כט ב: יתיב ר' אבין ור' יצחק ברבי (עי' לעיל) קמיה דרב ירמיה וקא מגמנס ר' ירמיה. יתבי וקאמרי: לבר פדא, דאמר, פדאן חוזרות וקודשות תפשוט דבעי רב הושעיא, הנותן שתי פרוטות לאשה ואמר לה: באחת התקדשי לי היים ובאחרת התקדשי לי לאחר שאגרשיך, ה"נ דהו קידושי. איתער בהו ר' ירמיה. אמר להו: מאי קא מדמיתון פדאן הוא לפדאום אחרים? הכי אמר ר' יוחנן: פדאן הוא חוזרות וקדשות, פדאום אחרים אין חוזרות וקדשות. ואשה כפדאום אחרים דמיא. איתמר נמי: אמר ר' אמי אמר ר' יוחנן, לא שנו אלא שפדאן הוא, אבל פדאום אחרים אין חוזרות וקדשות. בירושלמי יש מקבילה ל"יתיב" זה בקידושין פ"ג ה"ה:

דילמא. ר' הושעיה רבא ור' יודן נשייא הו יתבין אמרין, נימא חדא מילה בקדושין: האומר לאשה: הי לך פרוטה זו שתקדשי לי לכשאגרשך, מהו? גתכון וקמין להון. א"ר יוסי: ולמה גתכון, לא אמר ר' בא בר ממל לכשתתחרר נתלית בדעת אחרת, והכא לכשתתגרש נתלית בדעת אחרת? אין את בעי מקשייא הכין קשי: חד בר גש הוה אזיל מקדשא הדא איתא, קדמיה חבריה ואמי לה: הוי ידעה דההן גברא דהוה אזל מקדשתך דעתיה בישא, עתיד הוא מישיביק לך, אלא הא לך פרוטה זו שתתקדשי לי לכשיגרשך, מהו? תמן תנינן (בגדרים פ"ג ה"ה): הרי הנטיעות האילי קרבן אם אינן נקצעות, טלית זו קרבן אם אינה גשרפת, ונשרפה למפריען קדשו מעל, אין תימר מיכן ולבא לא מעל, חזקיה אמר: פדיין חזרו לקדושתן. רבי יוחנן אמר: פדיין פדויין. מתניתא פליגא על רבי יוחנן: אין להן פדיון. פתר לה, לכשקצצו אין להם פדיון. א"ר יוסי: מאן דאמר חזקיה בשפדיין הוא, אבל אם פדיין אחר פקעה מהן קדושתן, מחלפא שיטתיה דר' יוסי: תמן הוא אומר: פדיין אחר פקעה מהן קדושתן, והכא הוא אמר: נישאת לאחר לא פקעו ממנה קדושין? לא צריכא דלא, כשנתן לה שתי פרוטות אחד מכבר ואחד לכשיגרשה, מהו?

כאן יש שינוי בין הבבלי והירושלמי. בבבלי המחלוקת בין בר פדא ועילא ובירושלמי בין ר' יוחנן וחזקיה, והתוכן כמו בבבלי.

בירושלמי נזכר ר' הושעיה רבה שהשתתף בישיבה זו, ובבבלי: "תפשוט דבעי ר' הושעיא". היכן שאל? נראה, שהמקור הוא ירושלמי זה שהשתתף ר' הושעיה בישיבה. מצינו בבבלי "יתיב" על עובדא שאירעה בארץ ישראל, שלא נזכרה בירושלמי, אעפ"י שנידון שם עניין דומה. וזוהי ראייה שהיו "מגילות" של סוגיות מסוג "יתיב", שחלק מהם נכנסו גם לתלמוד ירושלמי וחלק מהם לתלמוד בבלי בלבד.

בכתובות פד ב: דבי נשיאה תפוס אמתא דיתמא מסימטא. יתיב ר' אבהו ור' חנינא בר פפי ור' יצחק נפחא וייתיב רבי אבא גבייהו, אמרו להו: שפיר תפסיתוה, אמר להו ר' אבא: משום דבי נשיאה נינהו מחנפיתו להו, והא דון דיינא כר' טרפון ואהדריה ריש לקיש עובדא מינייהו?

כאן אנו מוצאים הרכב מיוחד במינו של חכמים, שישבו ודנו במעשה שאירע בדבי נשיאה: ר' אבהו (ראש ישיבה בקיסרי), ר' חנינא בר פפי (שעמד בקשר עם חכמי בבל, עי' כתובות נג א), ר' יצחק נפחא (עמד בקשרים עם ר"נ, עי' תענית ה ב), ויחיב ר' אבא גביהו (אף הוא עמד בקשר הדוק עם חכמי בבל, ב"ב קכו ב). הם התווכחו על שאלה ידועה שנתלקו בזה ר"ע ור' טרפון, ואמרו רב ושמואל על כך: אבל בסימטא לא, ור' יוחנן ור"ל אמרו: אפילו בסימטא. כל המסובים הסכימו לפסקם, ואמר להם ר' אבא בחריפות: משום דבי נשיאה נינהו... בירושלמי כתובות פ"ט ה"ב נמצא סכסוך בין רשב"ל ור' יוחנן, ונאמר שם שרשב"ל הביא עבדיו של ר' יהודה נשיאה והוציאו מקרובתו של ר' יוחנן שתפסה. אבל העובדה השניה, שהם תפסו אמתא דיתמי מסימטא, אינה נזכרת. מכאן משמע כנ"ל. והנה דוגמא של סוגיית "יתיב" בבבלי, שהיא תמצית סוגיא שלימה בירושלמי. פסחים עב ב: יתיב ר' זירא ור' שמואל בר רב יצחק אקילעא דר"ש בר רב יצחק ויתבי וקאמרי: אמר רשב"ל, נתחלף לו שפוד של נותר בשפוד של צלי ואכלו, חייב. ור"י אמר: אשתו נדה בעל, חייב; יבמתו נדה בעל, פטור. איכא דאמרי: כ"ש בהיא דמחייב... אית דאמרי... ור' יוחנן כמאן? אילימא כר' יוסי, דתנן: ר' יוסי אומר, י"ט הראשון של חג שחל להיות בשבת... פטור מפני שהוציא ברשות — דילמא שאני התם דזמנו בהול? ואלא ר' יהושע דזבחים (משנתנו בפסחים שם) — דילמא התם נמי זמנו בהול? ... ואלא כר' יהושע דתרומה, דתנן (תרומות פ"ח מ"א): היה אוכל בתרומה ונודע לו שהוא בן גרושה... ר' יהושע פוטר — דילמא כדרב ביבי בר אביי... אי נמי שאני תרומה דאיקרי עבודה ועבודה רחמנא אכשר, דתנן (תרומות שם): היה עומד ומקריב ונודע שהוא בן גרושה... כל הקרבנות כולן שהקריב על גבי המזבח פסולין...

ר' שמואל בר רב יצחק ור' זירא שניהם ילידי בבל שעלו לא"י, ועליהם נאמר שהם מגדולי הדור (גיטין כג ב) דברו על מחלוקת ר' יוחנן ור"ל בטועה בדבר מצוה ולא עשה מצוה, אם חייבים על שגגתו חטאת. לפי הסוגיא כאן תרי לישני אליבא דר' יוחנן. ללישנא אחת מחייב ר' יוחנן בנתחלף לו שפוד של נותר בשפוד של צלי, דלא עשה מצוה; וללישנא אחרת: דלא הוי ליה לישולי.

בירושלמי פסחים פ"ו ה"ה: ר"ש בן לקיש אמר, יש בעשייתו מצוה, כגון יבמתו נדה ובא עליה, ר' יוחנן אמר, אין בעשייתו מצוה, כגון שני שפודים, אחד של שחוטה ואחד של נבילה וביקש לוכל מזה ואכל מזה.

מה שנאמר בבבלי בשם רשב"ל, נאמר כאן בשם ר' יוחנן, ולפי האיכא דאמרי בבבלי כ"ש בהאי מחייב, דלא עשה מצוה. ויש לתקן בירושלמי: "מתניתא פליגא על ר"ל" (עי' ברידב"ז שם).

העובדא שגם בבבלי יש שתי לשונות סימן שהגירסא האמתית לא היתה ברורה, ואין כל פלא על הירושלמי, השיבושים שם הם יותר מצויים.

הקטע השני שיש כאן בבבלי בסוגיית "יתיב": "ואלא כר' יהושע דתרומה, דתנן: היה אוכל בתרומה ונודע שהוא בן גרושה" והנמוק שבבבלי למשנה זו: "אי נמי שאני תרומה דאיקרי עבודה, ועבודה רחמנא אכשר, דתנן: היה עומד ומקריב ואמרין, מ"ט דר' יהושע? דכתיב: ברך ה' חילו" ... קטע זה נמצא בירושלמי (תרומות שם) באריכות: ר' יוחנן בשם ר' ינאי, זה אחד מג' מקראות שהן מחורין בתורה: "ובאת אל הכהן אשר

יהיה בימים ההם' וכי יש כהן עכשיו ואין כהן לאחר זמן? ואיזה זה שהיה עומד ומקריב ע"ג המזבח ונודע שהוא בן גרושה... ולהלן שם: מעשה במגירת של דיסקוס ביבנה (מעשה שנמצא בתוספתא דמקואית פ"א ובבלי קידושין סו ב).
עכ"פ, סוגיית "ית"ב" כאן היא תמצית מה שנאמר על משנה זו בירושלמי במקומות אחדים.

"ית"ב" כמקור לסוגיא

פעמים משמשת סוגיית "ית"ב" מקור למה שנאמר במקום אחר, "הא איתמר עלה".
א. בב"ק ק א נאמר: אילימא ר"מ, דתנן: דן את הדין — הא איתמר עלה: אמר רבי אילעא אמר רב, והוא שנטל ונתן ביד?
היכן איתמר?

— בב"ק ק"ז ב: ההוא דאחזי אמטכסא דר' אבא, ית"ב ר' אבהו ור' חנינא בר פפי, ור' יצחק נפחא וית"ב ר' אילעא גביהו... אמר ליה ר' אילעא: הכי אמר רב, והוא שנשא ונתן ביד.

הצוות הוא של חכמי א"י. המקור היא בתוספתא הובאה בירושלמי שם פ"ה ה"ה: תני, ישראל שאנסוהו עכו"ם ונטלו ממנו ממון חבירו בפניו, פטור; נטל ונתן להם, חייב.
ב. בב"ב קנב: איתמר, מתנת שכיב מרע שכתב בה קנין, בי רב משמיה דרב אמרי: ארכביה אתרי ריכשי. ושמואל אמר: לא ידענא מאי אדון ביה... דשמיאל אדשמואל לא קשיא — במיפה את כוחו. ית"ב רב נחמן בר יצחק אחוריה דרבא וית"ב רבא קמיה דרב נחמן, קא בעי מיניה: מי אמר שמואל... אמר ליה: במיפה את כוחו.

ודומה לכך בסוגיא ד"ית"ב", לעיל קלה ב: ית"ב רבה בר רב הונא באכסדרא דבי רב וית"ב וקאמר משמיה דר' יוחנן: שכיב מרע שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני ומת, אין כותבין... מת"ב ר' אבא בר ממל: בריא שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני ומת אין כותבין ונותנין, הא שכיב מרע כותבין ונותנין? היא מות"ב לה והוא מפרק לה: במיפה את כוחו.

בירושלמי קדושין פ"א ה"ה: בכסף, רבי בא סביר מימר בכסף ע"מ שלא יכתוב אונו, אבל בכסף על מנת לכתוב לו אונו לא קנה עד שעה שיכתוב אונו. ר' יונה ור' יוסי פליגי. אתיא דר' בא כשמואל ודר"ה כר' יוחנן. דר' בא כשמואל — שמואל שאל לרב הונא שוחט ונתעסק בקדשים? אמר ליה: לרצונכם' פרט למתעסק. כתב מתנה בלשון קנין, אמר ליה: ארכביה אתרי ריכשי. אמרה ר' בא ולא קיבלה שמואל... חד בר גש מדמיך, אמר: יינתנו כל נכסי לפלוני... ר' לעזר ור' שמעון בר יקים אעלין עובדא קומי דר' יוחנן, אמר... בכתב כל עמא מודיי שאין אדם זוכה בכתב לאחר מיתה. בשאלה של מתנת שכיב מרע שכתב בה קנין מרוכזות שתי סוגיות של "ית"ב" ו"איתמר".

"ית"ב" כסוגיא המפרשת את המשנה וכיסוד לסוגיא "נופא"

בדוגמא הבאה נראה שסוגיא של "ית"ב" כוללת פירוש המשנה בעירובין פ"ו מ"א, שמחלוקת ר"מ וראב"י אי גוי הדר בחצר אוסר, תלוי אם גוזרים שמא ילמד ממעשיו. ובגמרא (שם סב א"ב) ית"ב אביי בר אבין... ואח"כ: גופא, חצירו של עכו"ם

הרי הוא כדיר של בהמה... ומובאת שם הפלוגתא של ר"מ וראב"י, ואמר מר: חצרו של עכו"ם הרי הוא כדיר של בהמה, ולאחר שקלא וטריא: עכו"ם דכי איתיה גזירה שמא ילמוד ממעשיו.

פעמים היה המושב נועד בין תלמידים כדי לברר מה היתה דעתו של רבם. במקרה הבא נידונה בישיבה כזו דעתו של רב על ידי תלמידי רב.

לנדה פ"ג מ"ד: שליא בבית, הבית טמא. לא שהשליא ולד, אלא שאין שליא בלא ולד — יש בגמרא (שם כו ב) שתי סוגיות, שנושאות עליהן שם "יתיב".

א. יתיב ר' יצחק בר שמואל בר מרתא קמיה דרב כהנא (נראה שזה רב כהנא השני, אמורא בבלי בדור השני) ויתיב וקאמר: אמר רב יהודה אמר רב, כל שלשה ימים הראשונים תולין את השליא בולד (וקובעים ימי הטומאה על פי הולד שיצא), מכאן ואילך חוששין לולד אחר (וחוששין לספק). אמר ליה: ומי אמר רב הכי והאמר רב: אין הולד מתעכב אחרי חבירו כלום (אין חוששין לולד אחר)? אישתיק. אמר ליה: דילמא כאן בנפל (מתעכב רק שלושה ימים, ואחר כך חוששין לולד אחר) כאן בבן קיימא (אין חוששין לולד אחר). אמר ליה: את אמרת לשמעתייה דרב (בתמיה). כלומר, את אתית לפרושי מדידך. (רש"י). בפירוש אמר רב הכי: הפילה נפל ואחר כך הפילה שליא, כל שלשה ימים תולין את השליא בולד, מכאן ואילך חוששין לולד אחר; ילדה ואחר כך הפילה שליא, אפילו מכאן ועד עשרה ימים אין חוששין לולד אחר.

ב. שמואל ותלמידי דרב ורב יהודה הוו יתבי, חליף ואול רב יוסף... באלי ואתי (היה ממהר ובא). אמר: אתי לן גברא דרמינו ליה בגילא דחיטתא ומרמי ומדחי. אדהכי אתא. אמר ליה שמואל: מאי אמר רב בשליא? א"ל הכי אמר רב: אין תולין את השליא אלא בדבר של קיימא. שילינהו שמואל לכל תלמידי דרב ואמרי ליה הכי. הדר חזייה לרב יהודה בישות (ששמעה רב יהודה ולא אמרה לו).

רבינו גרשם מפרש: "וחזי ביה בר' יהודה בישות, דאמר לעיל שתולין את השליא בולד, ולא פירש באיזה ולד תולין... אבל לא רצה לפרש אין תולין את השליא אלא בולד של קיימא אבל לא בנפל, דא"כ הוה מפליג בהא דאמר רב לעיל".

לפי זה יש קשר בין שתי הפגישות. שמואל היה מקיים ישיבות עם תלמידי דרב, כדי לקבוע דעתו הנכונה והמדויקת של רב.

למשנה הראשונה בזבחים יש קובץ של מידות וכללים, דרמי אהדדי, ושם ה א: "רמי ר"ל על מעוהי בי מדרשא ומקשי". ועל דברי ר"ל והויכוח שלו עם ר' אלעזר, יש שלוש סוגיות המצוינות במונח "יתיב".

במשנה הראשונה בזבחים שנינו: כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן, כשרים, אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה, חוץ מן הפסח והחטאת... ר' אליעזר אומר: אף האשם. ועל כך מקשה ר"ל: "אם כשרים הם ירצו, ואם אין מרצין למה באין?" אמר לו ר"א: מצינו בבאין לאחר מיתה, שהן כשרים ואין מרצין, דתנן: האשה שהביאה חטאתה ומתה, יביאו יורשין עולתה; עולתה ומתה, לא יביאו יורשין חטאתה. א"ל: מודינא לך בעולה דאתיא לאחר מיתה... אמר ר"ל, אפתח אנא פתחא לנפשאי: מוצא שפתך וגו' האי נדבה נדר הוא כו' כדלעיל.

א. יתיב ר' זירא ור' יצחק בר אבא ויתיב אביי גביהו, ויתבי וקאמרי: קשיא ליה לר"ל אשם (הם מפרשים את הויכוח שבין ר"ל ור' אלעזר), דלא אתי לאחר מיתה, ונסיב לה תלמודא, מוצא שפתך... אמר להו אביי: ריש לקיש מהכא פתח: ושחט

אותה לחטאת, אותה לשמה כשרה... יכול ירצו? ת"ל, מוצא שפתיך...
סוגיא גדולה ומסועפת מתפתחת מסביב שאלה זו.

ב. יתב שני (שם ב), בהרכב ר' הונא ור' נחמן ור' ששת גביהו והם דנים בפרט שני בויכוחו של ר"ל ור' אלעזר, על אשם שאחר מיתה, ועל הפלוגתא של ר"א והסתמו ביחס לאשם, ומפרש שזו עוד קשיא לר"ל, שאשם בא לאחר מיתה למותרו (שדמיו נופלים לנדבה) ומפרש, חטאת אף על פי שקרבה מותרה לאחר מיתה, מיצט רחמנא, הוא, והוא' שנאמר באשם צריך לכדר"ה אמר רב: אשם שניתק לרעיה ושחטו סתם, כשר, ניתק אין לא ניתק לא, מ"ט? אמר קרא: הוא, בהויתו יהא.

ג. יתב שלישי, בהרכב ר' נחמן ור' ששת ורב אדא בר מתנא גביהו. הם עוסקים בפרט אחד של תשובת ר"א לר"ל: הא דקאמר ר"א מצינו בבאין לאחר מיתה שהן כשרין ואין מרצין לימא ליה ריש לקיש הני נמי ליתו ולירצו? גם כאן דנו בחלק של דברי ר"ל ורב אדא בר מתנא. מתוכחים אחר כך בזה רב אשי, ר' יעקב מנהר פקוד ור' אסי.

מסביב קטע זה, של "רמי ר"ל על מעוהי בי מדרשא ומקשי" והויכוח שלו עם ר' אלעזר, מביא התלמוד שלוש פעמים "יתב" בהרכבים שונים, וכל ישיבה דנה בחלק של הויכוח, ועל ידי כך הקיפו את הויכוח ופרשוהו, ונוסף לכך, על כל "יתב" והויכוח בתוך ה"יתב" התפתחה סוגיא וחדושים, בהשתתפות אמוראים אחרונים החל מרב אשי ובני דורו.

ה"יתב" הראשון עם אביי שישב גבייהו, שואלים: אשם לא ליתתי כלל? בשאלה זו כבר סטיה ממה שנאמר בויכוח, הרי על זה בעיקר נאמר, מוצא שפתיך תשמור, כי שאר קדשים אינו לאחר מיתה, על כך מעירים בתוס' שם ד"ה אשם, ומפרשים: "דהשתא הדר ביה מהאי טעמא".

ביתב השני: "אלא, הוא' למה לי? לכדרב הונא אמר רב... אשם שניתק לרעיה ושחטו סתם, כשר, ניתק אין, לא ניתק לא, מ"ט? אמר קרא: הוא' בהויתו יהא. בתוס' בכל המקומות שנוכרה הלכה זו מוכיחים על הסתירה שבין הסוגיות. ב"יתב" זה משמע שהניתק הוא דאורייתא ובפסחים (עג א) משמע שהוא מדרבנן. לפיכך "ר"ת לא גריס כאן ניתק אין לא ניתק לא... וכי גמירי הכי גמירי כל שבחטאת מתה באשם קרב עולה, דרעיה דרבנן היא". ועי' רמב"ם הל' פסולי המוקדשים פ"ד הט"ו. ובלחם משנה שם.

שמואל וקרנא יתבי אגודא דנהר מלכא (שבת קח א). פגישה של שני גדולי הדור. הסיפור מתחיל בדברי אגדה ומסתיים בדברי אגדה, אבל באמצע מסופר, שאחד בקש מאת השני לתהות על קנקנו של תלמיד חכם שלישי שבספינה, העומדת להגיע בנהר הזה — ובחן אותו.

שניהם היו אמוראים מהדור הראשון, שמואל מ"רבותינו שבבבל", קרנא מ"דייני גולה". האורח שעלה מארץ ישראל לבבל היה רב. בתן אותו קרנא ושאל אותו שלוש שאלות: מנין שאין כותבין תפילין אלא על גבי עור בהמה טהורה? מנין לדם שהוא אדום? מנין למילה שבאותו מקום? ולבסוף אמר ליה: מאי שמך — קרנא, א"ל: יהא רעוא דתיפוק ליה קרנא בעיניה.

שאלות אלו והתשובות עליהן היו ידועות כבר מזמן התנאים, מן המותר בפיך

(מכות יא א) וכן השאלה השניה ביחס לדם שהוא אדום (נדה יט א). השאלה השלישית, מחלוקת היא בתנאים האחרונים (בתוספתא פט"ו ה"ח) וכאן: כתנאי. ביחס לקרנא, בב"ב פט א, כקללה שקלל אותו שמואל, וכאן מייחסים את הקללה לרב. ועי' רשב"ם שם, ד"ה נפקא («איכא למימר דגרמא ליה הא והא»). על-כל-פנים, אלה הם דברי תורה שנאמרו מחוץ למסגרת הישיבה וגרשמו ב"יתבי".

סיכום

יוצא מכל האמיר, שהסוגיות הרבות בתלמוד המסומנות בכותרת "יתבי" או "יתבי" מצטיינות באופיים המיוחד, ואין הכינוי מקרי, אלא היו קובצים קבועים כאלה, שערכי התלמוד השתמשו בהם בעריכת התלמוד, והוכנו מכמה מקומות שה"יתבי" או ה"יתבי" מציינות סוגיות הפוכות או סתירות לסוגיות שהובאו קודם לכן. זאת ועוד, כי מכל מקום עצם הישיבות בצורתיהן השונות מוכיח על קיום סדיר של ישיבות חכמים, הן פגישות חכמי ארץ, בבבל או בא"י, מהאמוראים הראשונים עד האחרונים: והן פגישות בין חכמי א"י לחכמי בבל, או פגישות בין חכם לבין תלמיד חכם אחר, או פגישות בין תלמידים של חכם אחד. ודבר זה יש בו כדי להאיר את דרכי עריכת התלמוד.